

СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

УДК 371.87: 94(477-25)"18/19"

Марина Кругляк
(м. Житомир)

З ІСТОРІЇ КИЇВСЬКИХ СТУДЕНТСЬКИХ ГУРТОЖИТКІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ - ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті на прикладі київських вищих навчальних закладів подано характеристику процесу еволюції студентських гуртожитків від приміщень для заможного студентства до житла для незабезпечених, а також подано відомості про особливості організації побуту молоді в них. Автор робить висновок, що поява гуртожитків мала закономірний характер і обумовлювалася об'єктивними чинниками демократизації вищої школи, яка супроводжувалася збільшенням контингенту незабезпеченої молоді. Напередодні Першої світової війни гуртожитки, по суті, стали безальтернативним оптимальним шляхом вирішення т.зв. "квартирного питання" студентської молоді.

Ключові слова: гуртожиток, інститут казеннокоштных студентів, Товариство допомоги, "незаможний" студент, навчально-допоміжна установа.

Дослідження повсякденного життя різних соціальних груп, зокрема студентства, є одним із перспективних напрямів сучасної вітчизняної історіографії, тим самим наближаючи її до світових тенденцій розвитку історичної науки. Організація побуту, вирішення чи невирішення проблем, із цим пов'язаних, впливає на спосіб мислення людини та досягнення нею дійсності. Серед первинних потреб кожної особистості значне місце посідають потреби житлового забезпечення. Особливо актуальними вони є для студентства, яке, долаючи значні відстані від дому до навчального центру, змушене жертвувати вільним часом для пошуку кращого житла. І якщо нині, у ХХІ ст., т.зв. "квартирне питання" певною мірою розв'язується державою шляхом надання за невисоку плату гуртожитків, то для студентства другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. така державна допомога не була характерною. Розв'язання "квартирного питання" ускладнювалося значним зростанням чисельності студентства, процесами демократизації його складу та матеріального розшарування. Звідси організація гуртожитків, що нині розглядається як фактично безальтернативний спосіб вирішення вище зазначених проблем, ставала неминучою. Отож, важливо прослідкувати, який вигляд мали київські студентські гуртожитки порівняно із сучасними приміщеннями подібного типу.

Варто зазначити, що питання появи студентських гуртожитків у Києві, як великому освітньому центрові ХІХ – початку ХХ ст., у якому функціонували Київська духовна академія як заклад закритого типу (1819), університет св. Володимира (1834), а

на межі століть з'явилися політехнічний інститут (1898), комерційний інститут (1908), діяли з перервами вищі жіночі курси (1878–1889; 1906–1917), досі дослідників цікавила незначною мірою, й присвячених висвітленню цього питання фахових наукових публікацій нами виявлено не було. Саме через це основним джерелом дослідження стають архівні матеріали, представлені документами з фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (далі – ЦДІАУК), Державного архіву м. Києва (ДАК) та Київської області (ДАКО), Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ). Для відтворення загального процесу появи гуртожитків у підросійській Україні використано також документи Державного архіву Одеської області (ДАОО). Окреме місце посідає мемуарна спадщина, представлена як публікаціями в дореволюційних виданнях, так і збірниками спогадів, які вийшли в наші дні (наприклад, двотомник спогадів колишнього вихованця Київської духовної академії, а пізніше її викладача М. Петрова "Скрижалі пам'яті", К., 2003). Вартими уваги є розвідки й сучасних російських дослідників, зокрема доктора історичних наук А. Є. Іванова. Таким чином, використані джерела та література свідчать, з одного боку, про важливість обраної проблеми, а з іншого – про її недослідженість.

Метою розвідки є з'ясування динаміки розгортання процесу організації студентських гуртожитків у Києві у другій половині XIX – на початку XX ст. та еволюції облаштування їхнього побуту на основі зазначених вище джерел та літератури. Завдання дослідження полягають у виявленні прототипів студентських гуртожитків (інститутів казеннокоштных студентів та пансіонів) та з'ясуванні організації побуту молоді в них; визначенні ставлення уряду та громадськості до ідеї організації гуртожитків на прикладі Києва та аналізі загальних правил співжиття молоді в студентських гуртожитках.

Прототипи студентських гуртожитків функціонували як при закладах закритого типу, так і при університетах. У першому випадку ведемо мову про т.зв. бурси чи пансіони, організовані як виховні установи-інтернати, які характеризувалися повним утриманням студентів. У підросійській Україні вони діяли при Київській духовній академії та Ніжинському історико-філологічному інституті, та на них детальніше зупинимося трохи згодом. Подібні установи при університетах мали назву інститутів казеннокоштных студентів. Поява їх стала можливою завдяки статуту російських університетів 1804 р., а у вищих навчальних закладах підросійської України вони з'явилися 1805 р. у Харкові та 1834 р. у Києві. Принцип їхнього функціонування був схожим із пансіонами при закритих закладах. Казеннокоштні, утримання яких брала на себе держава, забезпечувалися необхідними одягом, їжею, канцелярським приладдям, за що мусили дотримуватися суворих правил життя в будинку, проявляти старанність у навчанні та після закінчення університету відслужити 6 років у Міністерстві народної освіти. З приходом до влади імператора Олександра II, а саме наприкінці 1850-х рр., інститут казеннокоштных студентів було ліквідовано. Причиною цього кроку слід вважати, з одного боку, поширення чуток, нібито в закритому закладі "особа несхвального способу думок" могла здійснювати негативний вплив на інших вихованців, а з іншого – численні докази порушення гігієнічних вимог, коли в одній кімнаті жило по 6-8 осіб. Кошти, які виділялися на утримання установи, невдовзі було використано для призначення стипендій [1].

Функціонування інституту казеннокоштных студентів у Російській імперії являло собою першу спробу організації співжиття великої кількості студентів, які були підпорядковані загальним правилам і мали рівні права і обов'язки. Це був заклад, що давав змогу талановитій незаможній молоді облаштуватися на належному рівні свій побут, аби всі сили докласти на опанування науки, а не на боротьбу з бідністю. Принципи організації інституту казеннокоштных студентів являли собою першу модель студентського гуртожитку, ідея заснування якого невдовзі після ліквідації закладу виникла в російському суспільстві.

З одного боку, причину швидкої появи відновлення ідеї співжиття студентства можна пояснити незадовільними побутовими умовами молоді та

дорожнчею житла. Так, звичайне приміщення студента 1860-х рр. – це одна кімната в бідному міщанському будиночку поблизу університету, що розділялася з декількома товаришами, кожен з яких сплачував по 2-3 руб. сріблом за місяць. Більш теплі та затишні приміщення оплачувалися в 10 руб. за місяць, подеколи плата сягала 20 руб. [2]. Ще гіршим було становище універсантів у середині 70-х рр., коли вартість найманої квартирки в Києві складала 5-9 руб. за місяць [3]. Другою, не менш важливою причиною було ускладнення здійснення нагляду за молоддю з боку інспекції. Тому "Правила" визначали, що кожен студент чи сторонній слухач повинен повідомляти інспекцію про місце свого проживання та зміну квартири, а інструкція 1879 р. (§ 9) зобов'язувала інспекторів відвідувати квартири студентів [4].

В останній чверті XIX ст. ідею відновлення студентського співжиття, нарешті, було реалізовано. У травні 1877 р. створена російським імператором Олександром II комісія висловила думку, що "у багатьох випадках найкориснішим заходом у плані надання допомоги гідним студентам було б заснування гуртожитків". Аргументи комісії були такі: "Студенти, маючи тепле, сухе та зручне приміщення, менше б піддавалися хворобам, ніж у даний час, коли нерідко доводиться їм жити в холодних та сирих квартирах. Хороша та поживна їжа, отримана в гуртожитку, зміцнювала б у необхідному розмірі фізичні сили молодих людей... Близьке приміщення до університету дало б змогу присвятити більше часу самостійним роботам у лабораторіях, кабінетах і т.д." [5]. Власне, тоді в Санкт-Петербурзі було розпочато будівництво першого в Російській імперії гуртожитку при Олександрівській колегії. Подібні починання були й в українських університетах, щоправда, виявилися не зовсім успішними. Приміром, створена Радою київського вищого навчального закладу комісія з перегляду університетських правил 1878 р. висловила про недоцільність організації гуртожитків, що, на думку її членів, обмежуватиме свободу студентів, суперечитиме правилам університету, згідно з якими вищий навчальний заклад розглядається як навчальна, а не виховна установа, й, нарешті, буде матеріально не виправданим [6]. В інших університетських центрах спостерігаємо схожі явища. Так, коштів, виділених 1879 р. Попечительством для недостатніх студентів Новоросійського університету, виявилось замало для спорудження гуртожитку на 100 місць, тому приміщення упродовж 14 років залишалося недобудованим, і лише наприкінці XIX ст. його переобладнали під приватні квартири [7]. У Харкові на пожертвувані сумським цукрозаводчиком І. Г. Харитоненком 100 тис. руб. усе ж спорудили гуртожиток для "незаможних" студентів університету на 150 місць, однак через непорозуміння з приводу його утримання, коли комітет Товариства допомоги нужденним студентам Харківського університету відмовився прийняти його на свій кошт [8], приміщення так і не перетворилося на найдешевший шлях вирішення "квартирного питання".

Однак ідея покращення побуту студентства шляхом їхнього життя в гуртожитку все ж із кожним роком набувала популярності в Російській імперії. Після урочистого освячення 3 жовтня 1882 р. гуртожитку при Олександрівській колегії [9] подібні приміщення з'являються при Петербурзьких вищих жіночих курсах, Московському та Томському університетах тощо [10]. У зв'язку із хвилею студентських заворушень 1880-1890-х рр., а особливо лютого-березневим всеросійським студентським страйком 1899 р., уряд змушений був шукати шляхи заспокоєння молоді. Одним з них стала організація гуртожитків, започаткована циркуляром міністра народної освіти М. П. Боголепова від 28 травня 1899 р. Попечителям навчальних округів було вказано надати до Міністерства плани спорудження на казенний кошт студентських гуртожитків для іногородніх студентів, переважно першокурсників. Гуртожитки намічались платними, самоокупними, безплатними пансіонерами в яких могли бути лише стипендіати або ті, хто користувався благодійною допомогою. Комплект проживаючих мав становити 150 осіб, в інтересах ефективного інспекторського нагляду за ними [11].

У Києві до спорудження гуртожитку поставилися з особливою ретельністю. Приміром, спочатку планували побудувати приміщення на 150 осіб, потім виник проект уже двох гуртожитків загальною чисельністю в 300 осіб [12]. Проте наміри так і

залишилися намірами. Через відсутність поблизу навчального закладу вільних міських земель, дорожнечу майна та бюрократичну тяганину, а потім матеріальну невинуватість (наприклад, відкритий 1903 р. гуртожиток при Харківському університеті мав збитковий характер, високі ціни життя в ньому відштовхували незаможну молодь, а сувора регламентація – заможну) гуртожиток при університеті св. Володимира так і не відкрився (серед можливих варіантів пропонувалися район Госпітальних вулиці та провулка; Верхня Солом'янка та Лук'янівка; територія ботанічного саду [13]). Окрім суб'єктивних чинників, гуртожиток при університеті св. Володимира не відкрився й через об'єктивні обставини. Революційні потрясіння початку ХХ ст. наштовхнули міністра народної освіти П. М. Кауфмана на думку, що скупчення "студентського демосу в гуртожитках" є небезпечним для академічного порядку [14], й "з метою боротьби із студентськими заворушеннями" уряд наказав 1906 р. закрити гуртожитки при Юр'євському, Казанському, Харківському та Новоросійському університетах, а протягом 1906–1907 рр. їх було ліквідовано у вищих навчальних закладах усіх відомств, навіть там, де ці установи діяли на більш-менш демократичних засадах [15]. Спорудженням будівлям дуже швидко знайшли застосування: неймовірна тіснота більшості приміщень університетів й неможливість їхнього розширення змушували вищі навчальні заклади клопотатися перед урядом про перетворення гуртожитків на приміщення для навчально-допоміжних установ. У Києві суми, передбачені на гуртожиток, пішли на будівництво нового корпусу бібліотеки [16].

Однак ідея студентських гуртожитків і після другої хвилі їхньої ліквідації не померла. Справу облаштування студентського побуту взяли на себе Товариства допомоги нужденним студентам при спеціальних інститутах, зокрема Київському політехнічному інституті. Ще 1899 р., згідно з наказом міністра фінансів, директор КПІ зайнявся розробкою проекту студентського гуртожитку на 600 осіб (по 300 у кожному корпусі), разом із їдальнею на 400 осіб. Над нею або кімнатами студентів було передбачено влаштувати церкву у два поверхи; при кожному гуртожитку виділити квартиру для завідувача-професора, а також облаштувати парову кухню, пральню, лазню на 50 осіб та приміщення для прислуги; окремо приміщення для хворих на 2–3 ліжка. Проектом передбачалося зробити половину кімнат на одного мешканця з об'ємом повітря не менше 3,5 куб. саж на особу; облаштувати читальню з бібліотекою, приймальню кімнату для відвідувачів та окремі приміщення для занять музикою, співами та іграми [17]. Для незаможних планувалося виділити до 100 номерів [18]. Проте спорудження будівлі все відкладалося, а коли навесні 1903 р. при інституті відкрилося Товариство допомоги студентам КПІ, усі справи, пов'язані з цим, було перекладено на нього. У звіті Товариства за 1903 р. є дані про пожертвувані О. М. Терещенком 5000 руб. на цю діяльність [19].

Ураховавши невдалі спроби минулих років, Товариство допомоги 1 вересня 1908 р. на кошти відомого мецената Л. І. Бродського відкрило гуртожиток для 35 студентів із оплатою від 5 до 9 руб. за місяць, у найманому приміщенні з 19 кімнат (1 – для завідувача, 4 – на одного студента по 8 і 9 руб. за місяць, 10 кімнат на двох-трьох від 12 до 16,5 руб. та два подвійні номери для сімейних і тих, хто має дітей – по 19 руб.) [20]. За ці гроші молодь забезпечувалася житлом (у кімнаті були пружинне ліжко, матрац та брезент під нього, шафа для одягу, письмовий та чайний столи, табурет, лампа, етажерка, два віденські стільці, штора, умивальний прилад та плівачка й обов'язково знімок з ікони Спасителя) [21], гарячою кип'яченою водою тричі на день та чистими столовими приборами. Додатково сплачували за освітлення кімнат, прання білизни та роботу двох прислуг не менше 70 коп. за місяць (у разі несплати прислугі студент залишав гуртожиток) [22]. І хоч молодь змушена була підпорядковуватися суворим вимогам (заборона співів, гри на музичних інструментах до 7.00 та після 22.00; ночівлі в кімнаті сторонніх; внесення плати на місяць уперед) [23], організація життя в гуртожитку була набагато дешевшою для київського студентства, особливо через значне підвищення цін на наймані квартири. Таким

чином, гуртожиток при Київському політехнічному інституті прагнув поєднати в собі позитивні моменти організації установ подібного типу впродовж XIX – початку XX ст.

Розв'язання "квартирного питання" через влаштування життя в гуртожитку мало тимчасовий характер, задовольняючи потреби заможних верств суспільства (у Харкові) або студентів спеціальних вищих навчальних закладів (у Києві). Проте більшість навчальних закладів проблемою організації гуртожитків не переймалася. І молоді доводилося витратити час на пошук дешевого житла. Проблема ускладнювалася щорічним зростанням чисельності студентства та цін на помешкання.

Зовсім інший характер мало "квартирне питання" в житті вихованців Київської духовної академії. Казенноквітна молодь, прийнята на навчання в КДА, безоплатно забезпечувалася житлом в академічному корпусі, який із середини XIX ст. зазнав не однієї реконструкції в бік покращення (своєкоштным студентам жити в корпусі заборонялося, хоча академічний статут 1869 р. визначав, які вони можуть прийматися за місткістю академічних будівель як пансіонерів або напівпансіонерів, що не одержували з повного утримання одягу, проте мусили за це сплачувати) [24]. Приміром, за ректорства Антонія (1851–1858) молодь перемістилася із сирих та темних приміщень старого корпусу в зручні кімнати нового [25], проте всі проблеми організації побуту цим кроком вирішено не було. У листі до брата студент КДА М. Петров скаржився: "Для молодшого класу знаходиться на третьому поверсі 14 номерів; класи – в окремому корпусі на протилежному кінці монастиря. Тут нема окремих спалень; койки стоять у кімнатах для занять... У кожному номері по п'ять осіб..." [26]. У 1864–1865 рр. за ректорства Філарета ці незручності було усунуто: корпус перебудували за зразком жіночого інституту, виокремивши кімнати для занять та спальні, аудиторії, рекреаційну залу, гардеробні та буфетну при їдальні, що відчинялися та зачинялися у визначений час, а найважливіші службові посади швейцара, наглядача будинку, буфетника, гардеробника посіли відставні унтер-офіцери, так що, за висловом М. Петрова, "за зовнішнім виглядом Академія перебувала ніби на воєнному положенні" [27]. Таким чином, після реформи з'явилися великі номери по 12 осіб у кожному та маленькі, розраховані на чотирьох, які займали студенти-монахи або священники-вдівці [28]. Усе ж, порівняно з дореформеним часом, житлові умови значно покращилися, а кімнати стали просторими, світлими, зручними й жилося в них дуже добре [29], на доказ чого визначені в академічному статуті 1869 р. не менше 1,5 куб. сажні повітря на одного пансіонера [30]. Що ж стосується розміщення номерів у новому корпусі, то поряд із квартирою інспектора було приміщення для економа; у нижньому поверсі – аудиторії канцелярії Правління й саме Правління, а також їдальня. На середньому поверсі розміщувалися номери студентів та загальна зала, а на верхньому – спальні та гардеробна [31]. У 1886 р. до житлового корпусу добудували два нових, перебудували студентську лазню, капітально відремонтували їдальню і кухню при ній [32].

Новий шлях вирішення житлових проблем було вироблено академічним статутом 1884 р., згідно з яким "поза межами будівель Академії своєкоштным студентам дозволяється жити тільки у батьків" [33], відповідно було скасовано інститут своєкоштних квартирних студентів, і вони змушені були поселитися в студентському гуртожитку, сплачуючи 210 руб. за рік [34], а з 1908 р. – 300 руб. (для напівпансіонерів – 220 руб.). Деяким своєкоштным студентам та стипендіатам (важкохворим, сімейним, священнослужителям) на початку XX ст. дозволялося жити на приватних квартирах; останнім на це виділялися гроші із сум стипендій [35]. Перевага при поселенні надавалася російським своєкоштным пансіонерам, але "за умови місткості академічного гуртожитку" приймалися й неросіяни, які, за М. Петровим, мали зазвичай нечисту репутацію, а в навчанні не відзначалися жодним чином, підриваючи тим самим авторитет КДА [36].

Численні витівки студентів академії та інфантилізм духовної молоді змушували керівництво закладу замислюватися над перетворенням установи з закритої на відкриту, маючи за зразок гуртожитки, що почали масово з'являтися при вищих навчальних закладах Російської імперії. Саме з такою ініціативою виступив на

початку ХХ ст. відомий церковний діяч М. Петров, висунувши Проект невідкладно необхідних тимчасових змін та доповнень Статуту православних духовних академій [37]. Таким чином, ідея гуртожитку як відкритого закладу знаходила прихильників і в духовній школі.

Виникнувши як один із засобів вирішення "квартирного питання" з ініціативи уряду та громадськості, гуртожитки еволюціонували від установ для забезпеченого студентства до приміщень, що обслуговували первинні потреби в житлі незаможної молоді, пройшовши, таким чином, три етапи свого функціонування: 1) 1870–1880-ті рр. – поява перших гуртожитків при Олександрівській колегії, Петербурзьких вищих жіночих курсах, Московському університеті, невдалі спроби організації гуртожитків у Києві, Одесі та Харкові; 2) 1899–1907 рр. – спорудження гуртожитків за безпосереднім наказом міністра народної освіти М. П. Боголепова як засіб боротьби із революційним рухом; 3) 1908–1914 рр. – діяльність Товариств допомоги спеціальних інститутів із залучення коштів меценатів на фінансування будівництва гуртожитків.

Еволюція організації гуртожитків свідчить про пошук оптимального шляху розв'язання житлової проблеми, що особливо загострилося на початку ХХ ст. у зв'язку зі зростанням чисельності студентства. Попри всілякі незручності та суворі правила, дотримання яких часто мало лише формальний характер, гуртожиток виявився найефективнішою формою організації студентського співжиття, де за доволі помірну ціну молодь забезпечувалася найнеобхіднішим. Виникнувши як альтернатива найманним помешканням, уже в післяреволюційний час, він перетворився на головний шлях розв'язання державою "квартирного питання" і залишається таким і нині.

Список використаних джерел та літератури

1. Владимирский-Буданов М. Ф. *История Императорского университета св. Владимира / Владимирский-Буданов М. Ф.* – К.: Типография Императорского Университета св. Владимира, 1884. – Т. 1. – С. 628, 652–653; Романович-Славатинский А. В. *Моя жизнь и академическая деятельность. 1832–1884 / А. В. Романович-Славатинский // Вестник Европы.* – 1903. – № 2. – С. 624–625.
2. *Быт киевских студентов // ЖМНП.* – 1863. – № 4. – Отд. VI. – С. 31–32.
3. Чеважевский В. С. *Из прошлого Киевского университета и студенческой жизни (1870–1875) / В. С. Чеважевский // Русская старина.* – 1912. – № 6. – С. 561–562.
4. *Временная инструкция для инспекции за студентами университетов Московского, Харьковского, Новороссийского, Казанского и св. Владимира.* – Б.м., 1879. – 6 с. – С. 3–4.
5. Ендольцев Ю. *Александровская колегия / Ю. Ендольцев // Нева.* – 2003. – № 5. [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.magazines.russ.ru/neva/2003/1/end.-pt.html/>]. Доступ – 02.08.2008 г.
6. ДАК. – Ф. 16, оп. 316, спр. 194, арк. 4, 18–19 зв.
7. ДАОО. – Ф. 45, оп. 8, спр. 73, ч. 1., арк. 11–12.
8. ЦДІАУК. – Ф. 1191, оп. 1, спр. 90, арк. 1–41.
9. Ендольцев Ю. *Александровская колегия ...*
10. Иванов А. Е. *Студенчество России конца XIX – начала XX века. Социально-историческая судьба / Анатолий Евгеньевич Иванов.* – М.: РОССПЭН, 1999. – С. 306–308.
11. Там же. – С. 309.
12. ЦДІАУК. – Ф. 707, оп. 186, спр. 134, арк. 7–7 зв.
13. Там само, арк. 1–57; ДАК. – Ф. 16, оп. 429, спр. 152, арк. 1–178.
14. Иванов А. Е. *Указ. соч.* – С. 311.
15. Там же. – С. 312.
16. ДАК. – Ф. 16, оп. 342, спр. 198, арк. 12 зв.
17. Там само. – Ф. 18, оп. 1, спр. 88, арк. 2.
18. Там само. – спр. 102, арк. 2 зв.
19. *Отчет о состоянии Киевского Политехнического Института Императора Александра II за 1903 год.* – К.: Типография С. В. Кульженко, 1904. – С. 184.

20. ДАК. – Ф. 18, оп. 1, спр. 866, арк. 5.
21. Там само, арк. 5 зв. – 6.
22. Там само, арк. 11.
23. ДАКО. – Ф. 2, оп. 45, спр. 481, арк. 6.
24. Устав православных духовных академий. – Царское Село, 1869. – С. 29–30.
25. Певницкий В. Ф. Мои воспоминания / В. Ф. Певницкий // Труды КДА. – 1911. – Т. II. – С. 294–295.
26. Петров М. Скрижалі пам'яті / [упоряд. В. Ульяновського, І. Карсим] / Микола Петров. – К.: Либідь, 2003. – С. 225.
27. Там само. – С. 308.
28. ІР НБУВ. – Ф. 175, № 1848, арк. 6.
29. Там само. – Ф. 162, № 157, арк. 3.
30. Устав православных... – С. 30.
31. ІР НБУВ. – Ф. 175, № 1848, арк. 7.
32. Петров М. Скрижалі пам'яті: коментарі та додатки / [упоряд. В. Ульяновського, І. Карсим] / Микола Петров. – К.: Прайм, 2003. – С. 205.
33. Устав православных духовных академий // Церковный вестник. – 1884. – № 19. – С. 83.
34. Петров М. Скрижалі пам'яті: коментарі та додатки... – С. 208.
35. ЦДІАУК. – Ф. 711, оп. 3, спр. 3085, арк. 1–1 зв, 4 зв; Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1910–1911 учебный год. – К.: Типография Акционерного общества "Петр Барский в Киеве", 1911. – С. 25.
36. Петров М. Скрижалі пам'яті: коментарі та додатки.. – С. 199.
37. ІР НБУВ. – Ф. 1, № 6592, арк. 4 зв.– 5.

SUMMARY

In the article on the base of Kyiv higher educational establishments the characteristic of the process of the evolution of the first student's hostels from the rooms for the provided students up to habitation for rather poor, and also the data of the organization of a life of youth in them are given. The author makes the conclusion that the appearance of the hostels was regular and was caused of the objective conditions of the democratization of the higher school which was accompanied with the extension of the poor youth. On the eve of the World War I the hostels indeed became the optimal way without any alternative to solve so called "room question" of the students' youth.

Key words: *a hostel, the institute of the state-mean students, the society of help, a poor student, an educational and additional establishment*

АННОТАЦІЯ

В статье на примере киевских высших учебных заведений дается характеристика процесса эволюции студенческих общежитий от помещений для обеспеченного студенчества до жилья для необеспеченных, а также приводятся факты об особенностях организации в них быта молодежи. Автор делает вывод, что появление общежитий носило закономерный характер и обуславливалось объективными обстоятельствами демократизации высшей школы, которая сопровождалась увеличением контингента малоимущей молодежи. Накануне Первой мировой войны общежития, по сути, стали безальтернативным оптимальным путем решения т. н. "квартирного вопроса" студенческой молодежи.

Ключевые слова: *общежитие, институт казеннокоштных студентов, Общество вспомоществования, "необеспеченный студент", учебно-вспомогательное учреждение.*